

FETA FLUGORS BETE

Vår tids norm- och ekokritik förebådas av poeten Elsa Graves verk. Men utmanas också. Själva kritiken i den kritiska konsten sätts i fråga. Magnus William-Olsson om en hundraårig poet som satte en ära i att vara opassande.

Elsa Grave var en av de första berömda poeter jag träffade. Jag var i början av tjugooårsåldern, hon var drygt sextio. Vi hade brevväxlat och nu stod jag där, omtumlad, utanför hennes hus "Blomstervången" i halländska Vapnödalen. Jag var bländad och hon missunnande sig sannerligen inte njutningen i att imponera på en ung beundrare. Vin och högläsning halva natten. "Jag har magiska krafter", sa hon och gjorde en gest som Mandrake när vi kisade mot förmiddagsljuset dagen efter. Jag drog lydigt efter andan. Hon log som Cheshirekatten.

Elsa Grave har ibland kallats för "häxa", ett tvetydigt epitet som bara helt nyligen reclaimats av feminister. Också här var hon en föregångare och de övernaturliga krafter hon sa sig besitta gjorde också rättrogna lite spaka. En pensionerad kommundirektör har berättat för mig att Elsa Graves syster, som var katolsk nunna, en gång tågade upp på kommunhuset och upplyste förvånade tjänstemän om det ytterst riskabla i att tillåta en person med Elsas krafter att bo så nära ett flygfält.

För dagens unga poeter, de som köar till Olga Ravns och Johanne Lykke Holms "Hekseskola", har Elsa Grave alla chanser att bli en kultfigur. Det som i hennes verk, också för en ung beundrare, förut tedde sig kantigt, plakatigt och oskönt står idag fram som ekokritik, gurlesk och poetisk aktivism. Tiden tycks helt enkelt ha hunnit upp henne.

Till hennes hundraårsdag har Norstedts givit ut tre volymer som samlar merparten av hennes verk; *Dikter*, *Pjäser* och *Prosa*. Och Ellerströms har därtill

utgivit boken *Fjorton röster om Elsa Grave* samt ett temanummer av Lyrikvännen. Prosan ska jag inte gå in på så mycket i denna artikel. I min läsning är Elsa Grave först och främst poet, men hennes poesi ligger alltid nära dramatiken i det att den formellt arbetar med röst, inte sällan som ett slags modern körlyrik. Om prosan står för sig så utgör *Dikter* och *Pjäser* därför närmast två sidor av samma mynt.

Elsa Grave debuterade 1943 och fick genast en förvisso marginell och könad, men likväl stark ställning i den hardcore-patriarkala fyrtiotalismen. Annelie Brännström Öhman har i sin numera klassiska avhandling om kvinnornas fyrtiotalmodernism föreslagit att det paradoxalt nog var Graves tydliga och medvetna avvikelse från "kvinnlighetsschablonen" som gav henne denna särställning. Hon vägrade helt enkelt att anpassa sig till tidens sociala begärsekonomier. Ironin och grotesken hjälpte henne att avskilja sig. Kritikernas och kollegornas försök att binda hennes diktning vid det "typiskt kvinnliga" mötte hon med häxig avförtrollning. Sviten "Kärlekens nidvisor" i samlingen *Bortförklaringar* (1948) inte bara avvisar, utan hånar tidens falska afroditemystik och svarar den med kroppens realia: "jag är bara hud och fett och ben / liksom du". Moderskapet gestaltar hon antingen som själsmara

/.../
**Försupna små babyungar
dräller i gräset överallt
fulla och gråtande
leker de dimmigt med tomma buteljer**
/.../

eller som själlös och abjektal kroppslighet

/.../ **denna ljusrött feta värme
fylld av flämtningar ur runda näsor,
rörliga är dessa näsor,
sökande och trevande,
ofta finner de en möjlig skula
mitt i strida blåmjolkströmmen**
/.../

Bortförklaringar är hennes genombrottsverk och boken etablerar också den "reaktiva poetik" som hon sedan utvecklade under hela sitt författarskap. Elsa Grave var en poet som intog en avvikande, inte sällan motsatt ståndpunkt. Hon skrev i opposition. Det är, tror jag, framförallt detta som gör hennes verk så aktuellt i vår tid. Hennes ambition är alltid att skriva en kritisk poesi.

Idag är det svårt att hitta någon poet som inte berömmar sig av att vara kritisk. Konstnärer som inte står emot och syftar till förändring av normer, beteenden

och strukturer, har inte mycket bifall att hämta. Möjligen kan man i den allra yngsta generationens poeter se en försiktig omprövning. Men kritiken har blivit en så allmän ambition att den syns bara när den saknas.

Elsa Graves grundmodus är det ur förtvivlan sprungna raseriet. Hennes poesi spottar, fräser, vrålar och kränger. Lidandet. Teknokratins. Förödelsen av naturen. Krigens människoslakt. Men framförallt kravet på det lydiga blundandet inför orättfärdigheten i denna världens ordning väckte hennes dikt. I botten finns en blasfemisk energi inskriven i en religiös, snarare än en ideologisk eskatologi. Omdömena rätt och fel tycks alltid som skuggor av metafysikens gott och ont.

Men hon är ingen antiintellektuell poet. Tvärt om. I hennes tidiga författarskap förnimmar man till exempel ett tydligt inflytande från existentialismen. I den fascinerande pjäsen "Från längtans cell" (1962) möter vi tre mörderskor dömda till frihet. En absurd fabel om varats kontingens som kunde varit skriven av Sartre.

Elsa Grave lockades inte, som så många andra diktare i sin generation, av studentvänstern. Var hon något i politiskt hänseende var hon snarast anarkist fastän hon faktiskt helt kortvarigt kom att spela en roll i Miljöpartiets tillkomst. Nej, hennes furiösa samhälls- och civilisationskritik saknar tydliga ideologiska utgångspunkter. Hon är emot, helt enkelt, emot det rådande, emot makten, emot auktoriteter och konventioner. Det marginaliserade och Andra är föremål för hennes försvar: Naturen, barnen, djuret – allt möjligt kunde tjäna till utgångspunkt för hennes anateman över maktordningarna. Men något paradisi, någon utopi eller politisk vision finner man inte i hennes verk. Den enda fullbordan som föresvävar henne är post-antropocen utplåning. Gång efter annan, i synnerhet i hennes sena författarskap, återkommer fantasin om en iskallt tom öde värld där allt liv upphört.

**Länge kommer det att vara
som om livet
aldrig funnits till
och detta skall också glömmas
om liv på nytt uppstår
tillsammans med sin glömska –**

/.../

Litteraturen om Elsa Grave har sällan uppmärksammat denna posthumanistiska sida av hennes verk. Istället har det skrivits mycket om den människotillvända normkritiken, inte minst i feministiska termer. Framförallt är det just moderstematiken som lockat uttolkare. Boken *Fjorton röster om Elsa Grave* utgör därvidlag inget undantag. De tyngst vägande bidragen, Eva Liljas, Aase Bergs och Ingvar Holms tar alla upp moderstemat. Det är inte orättvist. I synnerhet samlingen *Mödrar som vargar* (1972) sliter slöjan av den patriarkala moderskulten. Aase Berg skriver träffande: "Elsa Grave står för det

pragmatiska moderskapet, för möjligheten av att vara kvinna utan att betala fångenspris, för friheten i identifikationen med den vrålande vargen istället för med den hulkande madonnan. Grave drar sig inte för att solka ner Jungfru Maria med tankar på fosterfördrivning.”

Här finns en position, ett hävdande som går att ansluta sig till och samlas kring. En önskan om befrielse och en föreställning om frihetens innebörd . Men Elsa Graves senare samhälls- och civilisationskritik, från mitten av sjuttioalet och framåt, tar, tvärt om, sin utgångspunkt i negationen. Den sträcker sina hjälplösa rötter ned i avgrunden och intet. Viljan att befria består, men föreställningar om frihets innebörd saknas.

Själv tycker jag att det är denna grund-lösa kritik som är den intressantaste i hennes verk eftersom den artikulerar en belägenhet som så starkt präglar vår egna era. Den kritiska vanmäktighet som stammar ur insikten att vår enda gemensamma grund är bristen på grund. Vad slags kritik kan utövas av den som har intet att stå på, vars ståndpunkt är upplösning av ståndpunkt?

I samlingen *Slutförbannelser* (1977) prövar Grave att kritisera ur ett icke-ännu. Diktsamlingen talar till oss från efter apokalypsen, ett grepp som ofta återkommer också i dagens ekokritiska konst och poesi. Boken är en dödsmissa över oss ännu levande. Suggestiv och stundom hisnade. Men diktens ärende ställer sig i vägen för dess verkan. Lite ångest kanske lindar sig kring läsarens bröstben, men främst ter sig hela det retoriska bygget med alla hyperboliska utrop, ironier och sublimes ödeländer som en sorts poetisk underhållning:

/.../

**Så såg jag tingen
somna
i sina famntag
med sandens framfart
tigande
över jordens sårskorpa
där vi levde
för inte så länge sedan**

Elsa Graves senare böcker driver henne allt längre in i den förtvivlade paradoxen. Ju mer de skäller desto mindre sker. Hennes persona och signatur blir viktigare än orden. Som excentriker och olydnadsexempel väcker hon anklag och lockar unga beundrare, men hennes dikter talar allt tommare.

I detta riktar sig Elsa Graves poesi rakt in mot vår egen tid där poeter och konstnärer oftare står fram som samhälls- och civilisationskritiker i kraft av att de önskar förändring, än i kraft av konstverkens kritiska verkan. När en av de många klarsynta motrösterna som Elsa Grave ofta skrev in i sina dikter viskar ”vi som inte tycks veta vad vi söker / följer med osviktig konsekvens vår

saknad –” är det inte utan att man känner sig träffad så här i slutet av det nya millenniets andra decennium.

I hennes allra sista, och på många vis intressantaste bok, *Sataneller* (1989) har kritiken imploderat. Själva negationen negeras i en sort performativ nihilism. Det är en mardrömslik bok. En ursinnig, ironiskt fräsande röst irrar omkring i alla tänkbara dimensioner och diskurser, från multiversala kosmologier till människohjärtats grottliska inre, från lösryckta kaskader av begrepp hämtade från oförenliga nomenklaturer till drömbilder och osorterade minnesräckor. Och hela denna värld av disparata spår och spillror hålls samman bara av röstens singularitet.

Det är som om bokens alla dikter uttalades av den evigt fallande Lucifer, i en enda virvlande upplösning av hela skapelsen. Allt fast och format förskingras genom den rasande och raserande rösten. All mening, all ordning, allt allt och allt inget sugs in i den och förintas.

**Vi är på väg mot Intet
men längre än till att förinta livet
skall livet kanske inte hinna
i sitt liv?
Men Intet?
Måste Intet överges?
Susa dödlös genom
Intets rymder?
Kolliderande
”med livets underbara känsla
för det orimliga” –
kanske Intet då träffas
av den störning som blir ett möte
med döden?
En fullkomlighet
inte avsedd för Intet –?**

Sataneller är skriven på gränsen till det läsbara. Många av dess rader slutar också med ett gestiskt tankestreck, ibland som i citatet ovan förstärkt av ett frågetecken: en formel som förbinder dikten med det upplösande icke-språket representerat av den tomma vita baksidan.

Norstedts imponerande trebandsutgåva uppenbarar ett häpnadsväckande aktuellt författarskap. I synnerhet pjäserna skulle i händerna på rätta regissörer och skådespelare kunna bli föreställningar om just den tid vi nu genomlever. Också de sena diktsamlingarna skulle lämpa sig för performativa tolkningar. Tyvärr har volymen *Diktens* redaktör, kanske inspirerad av konstvärdens kuratorer, valt en tematisk presentation istället för en kronologisk. Om jag får gissa skulle Elsa Grave själv ha upplevt förfarandet som otillbörlig inblandning. De enskilda dikterna begränsas av att fösas samman under förklarande rubriker.

Men det förtar inte faktum. För den som inte räds det skeva och bottenlösa erbjuder Elsa Graves dikter en lockelse. Som den lockelse de glittrande spindelnäten erbjuder sommarens feta flugor.

LYRIK

DRAMATIK

FACKKPROSA

Elsa Grave, Dikter: urval och förord av Eva Lilja: Norstedts, 2018

Elsa Grave, Pjäser: urval och förord Angelica Ahlefeldt-Laurvig: Norstedts, 2018

Fjorton röster om Elsa Grave: Kristina Hallind m.fl. (red): Ellerströms 2018.

Författarfoto: Bosse Wallén